

Nejširší dialog je cestou ke svobodě, zaznělo při výročí 17. listopadu

18.11.2022 - Viktor Černoš | Akademie věd České republiky

Vážený pane profesore Pavlíčku, vážení vzácní hosté, dámy a pánové,

scházíme se zde, jako ostatně každoročně, abychom si připomněli den, který určil základní životní směřování několika generací lidí, žijících v naší zemi, a ukázal jim zásadní význam pravé lidské svobody. Scházíme se zde také proto, abychom uctili památku těch, kteří za prosazování této hodnoty zaplatili svými životy. Dovolte mi při této příležitosti připomenout, že věda a vzdělání jsou samozřejmě spojeny i s takovými úkoly, jako je budování paměti národa, poznávání národního kulturního dědictví. A že jsou spjaty se zkoumáním našich tradic a s návraty k těm nejlepším z nich. I s hledáním vlastních životních hodnot a také s hledáním něčeho tak podstatného, jako je pravda.

Tomáš Garrigue Masaryk řekl, že „poznání je mravní povinnost, a proto u vědců a filozofů neuctíváme jejich nadání, nýbrž usilování o pravdu“. Právě z tohoto důvodu se cílem nacistické zvěle stala v první řadě česká inteligence, a právě proto byly studentské demonstrace před 83 lety zneužity jako záminka k uzavření vysokých škol. Následovalo zatýkání, popravy a transporty studentů i pedagogů do koncentračních táborů. Tento likvidační krok měl zasadit smrtelnou ránu přímo do duchovního a intelektuálního srdce národa. Jaký osud chystalo nacistické Německo lidem žijícím na území protektorátu Čechy a Morava? Pro ilustraci si dovoluji citovat několik vybraných vět z projevu Reinharda Heydricha o konečném řešení české otázky z října 1941.

Cituji: „Říše nenechá se sebou žertovat, a je prostě pánem v domě. To znamená, že ani jediný Němec nic Čechovi neodpouští; asi tím způsobem, jako je tomu v Říši se Židovstvem. Tento prostor musí být jednou definitivně osídlen Němci. Pokusíme se tedy podle staré metody poněmčít českou verbež.“ Konec citátu.

Tolik tedy z Heydrichova projevu k nacistickým špičkám protektorátního režimu. A k těmto slovům podotýkám, že kromě likvidace české inteligence, germanizace, asimilace, zahrnovaly další metody konečného řešení české otázky také deportace, sterilizace, nasazení na nucené práce i fyzickou likvidaci. Neměli bychom přitom ale zapomínat, jak již pan profesor Pavlíček zmínil, naopak na velkou solidaritu těch, kteří obdobně jako Oxfordská univerzita a další univerzity a vysoké školy tehdy nabídly možnost českým studentům dostudovat na své půdě.

Dámy a pánové, z historie je patrné, že takzvaná duchovní atmosféra doby často určovala vývoj společnosti. Nejinak tomu bylo i s nástupem hitlerovského režimu. Nacistická a fašistická ideologie počátkem 30. let minulého století oslovila a ovládla masy lidí, a to nejen v Německu, ale i v některých dalších Evropských zemích. Důsledky byly katastrofální a musí zůstat věčným mementem. Mementem, které nám ovšem také bude připomínat, že této zruďné ideologii podlehly nejen tehdejší takzvané politické elity a masy občanů, ale nezřídka jí naslouchali a přijímali ji také mnozí akademicky vzdělaní lidé. Je proto naším úkolem a povinností, možná dnes ještě více než v minulosti, připomínat si při příležitosti dnešního svátečního dne i tyto tragické události. Co však vedlo k takovéto tragické zaslepenosti, že dokonce i četné brilantní mozky té doby včas neodhalily obludnost nacistické ideologie? Hannah Arendtová ve svém díle *Původ totalitarismu* uvádí, že principem, na němž totalitní režimy stavějí, je ideologické vidění světa, které směřuje k jedinému cíli: prosadit své pojetí pravdy a svůj vlastní fiktivní ideologii smyšlený svět. To je v příkrém rozporu s vědeckým viděním světa, pro nějž platí, že nikdy nelze tvrdit, že určitá vědecká teorie je pravdivá. Jediné, co o ní lze říci, je, že je ve shodě se současnou úrovní poznání a s fakty.

Jedním z klíčových nástrojů poznání je kritický dialog, zatímco hlavním poznávacím znakem ideologií všeho druhu je naopak úsilí o omezení otevřeného dialogu, ve smyslu hesla „kdo není s námi, je proti nám“. A z nedávné minulosti přitom všichni dobře víme, že společnost, v níž je povolena pouze jedna pravda a jakékoli projevy nesouhlasu s touto takzvanou pravdou jsou omezovány, nebo dokonce trestány, se nemůže svobodně rozvíjet a nezadržitelně směřuje k nějaké formě totalitního režimu, následné stagnaci, vedoucí až k jeho konci. A právě proto si na tomto místě dovoluji vyzdvihnout roli dialogu jako velmi starého, užitečného a léty osvědčeného nástroje nejen ve vědě, ale i ve společnosti.

Současná realita globalizované společnosti, čelící politické i ekonomické destabilizaci, vyžaduje dialog i nové přístupy k řešení. Mám za to, že zejména posílení nejširšího dialogu zde může být relevantním příspěvkem. A nezbytným předpokladem takového dialogu je několik základních principů. Především věcnost a kritičnost, ale přitom i slušnost a ústa mezi diskutujícími, otevřenost vůči budoucnosti a současně poučenost o zkušenostech předchozích generací. A samozřejmě usilovné směřování k poznání podloženému fakty. Přestože politické, ekonomické nebo sociální zájmy mohou být různé, jde o to hledat alespoň jeden společný jmenovatel, na kterém by byla shoda, a ten pak dále rozvíjet.

Věřím a doufám, že touto cestou bychom mohli najít společný základ pro takový dialog, který může pomoci překonávat výzvy a hrozby, kterými čelíme v současné době. Dámy a pánové, v úvodních větách jsem se odvolala na Masarykovu reflexi poznání a hledání pravdy jako mravní povinnosti, v závěru si dovoluji jen podotknout, že čeština – náš jazyk – nám etymologicky naznačuje, že slova a pojmy jako pravda, právo, spravedlnost, správnost spolu úzce souvisejí. Znamenají, že poznání jako takové je ukotvené v tom správném. A v této zakotvenosti spočívá rovněž svoboda každého z nás. A především garance této svobody a s ní neoddělitelně spojeného vědomí odpovědnosti každého z nás je zárukou, že tragické události, které se staly v listopadu 1939, se už nikdy nebudou opakovat.

Děkuji za pozornost.

Celé zpravodajství z dění u Hlávkovy koleje včetně projevu předsedkyně Evy Zažímalové lze zhlédnout na webu České televize.

<https://www.avcr.cz/cs/o-nas/aktuality/Nejsirsi-dialog-je-cestou-ke-svobode-zaznelo-pri-vyroci-17.-listopadu>